

اخلاق دین مدار و دنیا گرا

تقابل اخلاق دینی و اخلاق سکولار

بهروز محمدی منفرد
(ا. تادیار دانشگاه تهران)

از مناصوری
تادیار دانشگاه صنعتی
شیراز (طوسی)

کتاب دانشجو

اخلاق دین مدار و دنیاگرا

تقابل اخلاق دینی و اخلاق سکولار

بهرز محمدی منفرد

(استادیار دانشگاه تهران)

بیژن منصوری

(استادیار دانشگاه صنعتی خواجه نصیرالدین طوسی)

ناشر: انتشارات کانون اندیشه جوان

چاپ اول: ۱۳۹۶ شمارهگان: ۵۰۰ نسخه

قیمت: ۱۱۰۰۰ تومان

طراح جلد: سعید سلیمی

چاپ و صحافی: هنگام

کانون اندیشه جوان

سرشناسه: محمدی، فرد، بهروز، ۱۳۵۳-

عنوان و نام پدیدآور: اخلاق دین مدار و دنیاگرا: تقابل اخلاق دینی و اخلاق سکولار / بهروز محمدی منفرد، بیژن منصوری.

مشخصات نشر: تهران: کانون اندیشه جوان، ۱۳۹۶.

مشخصات ظاهری: ۱۴۸ ص. فهرست: کتاب دانشگاه.

شابک: 9 78-600-159-274-4

یادداشت: کتابنامه. یادداشت: حایه.

موضوع: دنیاگرایی. موضوع: secularism.

موضوع: اخلاق اسلامی. موضوع: Islamic Ethics.

شناسه افزوده: منصوری، بیژن، ۱۳۵۲.

رده بندی کنگره: ۱۳۹۶ ۳/۵-۲۵۰/۵ BP۲۵۰

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۶۳۲

شماره کتابشناسی ملی: ۶۴۸۶۱۹

تهران: تقاطع بزرگراه شهید مدرس و خیابان شهید بهشتی،

پلاک ۵۶ تلفن: ۸۵۰۵۴۰۲ - ۸۵۰۳۳۴۱

همه حقوق محفوظ است

فهرست

۹	پیشگفتار
۱۳	مقدمه
۱۷	بخش اول: ماهیم و دلیات
۱۹	فصل اول: تحلیل لغوی و اصطلاحی
۱۹	۱. تحلیل لغوی
۱۹	۱-۱. سکولار و سکولاریسم
۲۰	۱-۲. سکولاریسم
۲۱	۱-۳. لائیک و لائیسزم
۲۲	۱-۴. علمانی، علمانویه و علمند
۲۲	۲. تحلیل اصطلاحی عرفی شدن (سکولاریزاسیون)
۲۳	۲-۱. دامنه تقابل عرفی شدن با دین
۲۵	۲-۲. دامنه مفهومی اصطلاح عرفی شدن (سکولاریزاسیون)
۲۵	الف) تحولات بینشی
۲۶	ب) تغییر در گرایش‌ها
۲۶	ج) تغییر در نگرش
۲۶	د) تغییر در رفتار: کاهلی و سبک‌سری در انجام تکالیف دینی
۲۸	۲-۳. دامنه مفهومی واژه عرفی‌سازی (سکولاریسم)
۳۱	فصل دوم: تعریف و اختلاف در اخلاق سکولار و اخلاق دینی
۳۱	۱. اخلاق سکولار و اخلاق دینی

۳۱	۱-۱. اصطلاح‌شناسی اخلاق
۳۴	۱-۲. تعریف و تمایز اخلاق سکولار و اخلاق دینی
۳۸	۲. تفاوت اخلاق دینی با نظریه امر الهی
۴۱	بخش دوم: بررسی و نقد اخلاق سکولار
۴۳	مقدمه
۴۵	فصل اول: ابتدای اخلاق سکولار بر جهان‌بینی مادی و اومانیزم
۴۵	۱. هدف و غایت زندگی
۴۵	۱-۱. طبیعت‌گرایی
۴۷	۱-۲. فراطبیعت‌گرایی
۴۷	۱-۳. نیست‌انگاری
۴۸	۲. ابتدای اخلاق سکولار بر غایت زندگی غیرخدا‌محور
۵۵	فصل دوم: تبیین و نقد نظریه‌های اخلاق سکولار
۵۵	۱. لذت‌گرایی خودگرایانه
۶۰	۲. لذت‌گرایی فایده‌گرایانه
۶۴	۳. قدرت‌گرایی
۶۸	۴. مکتب کانت
۷۱	فصل سوم: آسیب‌ها و چالش‌های کلی اخلاق سکولار
۷۱	۱. نقدهای ناظر به هدف نهایی
۷۲	۱-۱. بحران در معنویت دینی
۷۴	۱-۲. بحران در لذت برتر
۷۶	۱-۳. بحران در معنای زندگی
۸۱	۱-۴. بی‌پشتوانگی و ضمانت اجرایی نداشتن اخلاق سکولار
۸۷	۲. نقد ناظر به تکیه بر عقل خودبنیاد
۸۸	۲-۱. نسبی‌گرایی اخلاقی

۹۲.....	۲-۲. کثرت معیارهای اخلاقی
۹۷.....	بخش سوم: اخلاق دینی
۹۹.....	مقدمه
۱۰۱.....	فصل اول: اخلاق دینی و جهان‌بینی الهی
۱۰۱.....	۱. تبیین فراطبیعت‌گرایی خدامحور
۱۰۳.....	۲. حرکت نفس به سمت کمال نهایی
۱۱۱.....	۳. هدف عالی تحقق ارزش‌های اخلاقی
۱۱۹.....	فصل دوم: معرفت اخلاقی در اخلاق دینی
۱۱۹.....	۱. ابتدای شناسایی ارزش‌ها بر حسن و قبح عقلی
۱۲۱.....	۲. ابتدای شناسایی ارزش‌ها بر توافق عقلا
۱۲۹.....	فصل سوم: ضمانت اجرایی اخلاق دینی
۱۳۵.....	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۱۳۷.....	کتابنامه
۱۴۵.....	فهرست اعلام

پیشگفتار

اخلاق در دو نظام دینی و سکولاری چگونه تعریف و تحلیل می‌شود؟ اخلاق دینی و سکولاری به لحاظ مبنا و انگیزه و رسالت چه تفاوتی با هم دارند؟ پیامدهای اخلاق دینی و سکولاری برای زندگی انسان کدامند؟ کدام یک از این دو سیستم پیامد مثبت و کدام یک پیامد منفی برای زندگی انسان می‌توانند به بار آورند؟ کتاب حاضر بازگشاینده آسیب‌های اخلاق سکولار بر حیات آدمی است. این نوشتار با تحلیل دقیق اخلاق سکولار بر اساس نظریه‌های مطرح در این باره و پرهیز از کلی‌گویی و ابهام‌فرینی، مخاطب را به گونه‌ای منطقی و منظم با پیامدهای منفی اخلاق سکولار بر زندگی انسان آشنا می‌سازد.

اثر حاضر محصول تلاش گروه بینش و اندیشه مرکز پژوهش‌های جوان است. این مجموعه، شاخه‌ای از شاخسار پربر و بار پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی^۱ است که با گروه‌های علمی «بینش و اندیشه»، «مطالعات

۱. پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی با توجه به بایستگی تحقیقات دقیق و مسجّم، نظریه‌پروری و نوآوری پیرامون زیرساخت‌های اندیشه دینی و نظامات اجتماعی مبتنی بر آن و پرداخت علمی و روزآمد به حوادث واقعه فکری و حیانت از هویت فرهنگی و سلامت فکری اقشار تحصیل کرده و نسل جوان کشور، به‌عنوان نهادی علمی - پژوهشی و آموزشی، دانشگاهی و حوزوی در سال ۱۳۷۳ تأسیس شد. این پژوهشگاه دارای شخصیتی حقوقی، مستقل و در حکم نهاد عمومی و غیر دولتی و غیر انتفاعی است که در قالب چهار پژوهشکنده حکمت و دین‌پژوهی، نظام‌های اسلامی، فرهنگ و مطالعات اجتماعی و دانشنامه‌نگاری دینی و همچنین مرکز پژوهش‌های جوان فعالیت می‌کند.

فرهنگی و اجتماعی»، «نظام‌ها و مطالعات انقلاب اسلامی»، «اخلاق، تربیت و روان‌شناسی»، «سنت‌های حوزوی و آداب طلبگی» و «ادب و هنر» به افق‌های پیش‌رو و گام‌های پیش‌رو در عرصه فرهنگ جامعه اندیشیده، آثار مفیدی به ثمر نشانده است. رشد و شکوفاندن باورها و گرایش‌های دینی، معرفی الگوهای مطلوب رفتار دینی و پاسخ به نیازها و خواسته‌های جوانان در زمینه‌های دینی، فرهنگی و اجتماعی از برجسته‌ترین اهداف فراروی مرکز است. با صد شرایط روز جامعه، به صید موضوعات ضروری دست‌زده، پژوهش‌ها، مفاصل و مفاصل بیافزیند.

مرکز پژوهش‌های جوان در چهار سطح جوان، دانشجوی، اندیشه و طلبه به تولید آثاری در قالب‌های آیه‌های گوناگون مشغول است:

۱. «کتاب جوان» برای مخام از جوانی تهیه می‌شود که ۱۷ تا ۲۴ ساله‌اند و دوره متوسطه تحصیلی را سپری کرده‌اند.

۲. «کتاب دانشجوی» مربوط به جوانان دانش‌پژوه در مقطع کاردانی و کارشناسی است که به‌طور معمول ۱۸ تا ۲۶ سال سن دارند.

۳. «کتاب اندیشه» برای جوانانی نگاشته می‌شود که پویایی فکری خویش را تعالی بخشیده و بر فرازی فراتر از مقطع کارشناسی قدم نهاده‌اند و به‌طور معمول کمتر از ۲۸ بهار را تجربه کرده‌اند.

۴. و در نهایت «کتاب طلبه» با جوانانی سخن می‌گوید که سال‌های نخست و سطوح میانی علوم حوزوی را می‌گذرانند.

کتاب پیش‌رو از آثار سطح دانشجوی این مرکز است.

این مرکز با قدردانی از آقایان دکتر بهروز محمدی منفرد (استادیار دانشگاه تهران) و دکتر بیژن منصوری (استادیار دانشگاه صنعتی خواجه نصیرالدین طوسی) برای انجام این اثر، تلاش مجدانه مدیرگروه پیش و اندیشه جناب

حجت‌الاسلام آقای قاسم بابایی و همکاری ارزیابان گرامی آقایان
حجت‌الاسلام محمد سربخشی و دکتر عبدالله محمدی را ارج نهاده،
صمیمانه در انتظار نقدها و پیشنهادهای خوانندگان تیزبین نشسته است.
در پایان از دوست عزیزمان آقای مصطفی آزادیان که بازبینی نهایی اثر
را برعهده داشتند و با مطرح کردن نکات ارزشمند خود بر غنای مطلب
افزودند، در دای می‌کنیم.

مرکز پژوهش‌های جوان

مقدمه

فرهنگ‌ها، جوامع دینی و غیردینی ممکن است با توجه به نوع نگاه خود به هدف زندگی و ابعاد وجودی انسان، فهم‌های متفاوتی از مفاهیم اخلاقی و تشخیص مسائل و ردائل داشته باشند؛ اما همه آنها، آراستگی به فضائل و ترک ردائل را اصل و قواعد اخلاقی را مسلم می‌شمارند. تحقق اخلاقیات، به‌ویژه در جامعه دین بسیار ضرورت دارد، تا جایی که می‌توان اخلاق را به عنوان یکی از ابعاد بنی‌امری بسیار ریشه‌ای و اساسی و به تعبیر پیامبر اسلام (ص)، هدف بعدی دانست و به تعبیر دیگر اینجاست که می‌توان دو نوع نگرش کلی به اخلاق یعنی اخلاق دینی و اخلاق سکولار را از هم متمایز ساخت.

در اخلاق دینی هدف زندگی و منبع فهم قاعده‌های خوب و بد رفتار، متفاوت با اخلاق سکولار است. اگر هدف زندگی انسان امری ماوراءالطبیعی و وجود راه مطلق و متعالی و در نتیجه فراتر از زندگی مادی باشد، در این صورت رسالت اخلاق، بیرون‌بردن انسان از دایره تنگ زندگی دنیوی و جاودانه‌کردن و شبیه‌کردن او به آن موجود مطلق است که بر کرانه این دایره نشسته است. در چنین فضایی، چون جهان دو بعدی و هستی طبیعی و ماوراءالطبیعی جولانگاه حرکت انسان است، عقل به‌تنهایی نمی‌تواند قاعده‌های خوب و بد زندگی دو بعدی را بفهمد و به همین دلیل در بسیاری موارد، دست به دامن وحی می‌شود و با کمک پیامبران که حجت‌هایی بیرون

از دایره عقلانیت و درک او هستند، فرایند فهم اخلاقیات جزئی را در زندگی تکمیل می‌کند. بنابراین اخلاق دینی سه عنصر اصلی دارد؛ یکی داشتن هدفی فراطبیعی و رسالتی برتر از زندگی دنیوی برای حیات انسان؛ دوم کمک‌گیری از وحی و دین برای فهم بسیاری از اخلاقیات جزئی که عقل به تنهایی از فهم آنها عاجز است و سوم به شمار آمدن اموری از قبیل باور به خدا و معاد به عنوان ضمانت اجرای تحقق ارزش‌های اخلاقی.

در اخلاق سکولار همین سه عنصر را به گونه‌ای دیگر توصیف می‌کند. هدف نظام اخلاقی، زیست این جهانی انسان است؛ زیرا رسالتی برتر از زندگی دنیوی برای اخلاق مطرح نیست و برای همین در فهم قاعده‌های اخلاقی و تشخیص همه رفتارهای اخلاقی جزئی، هیچ‌گونه نیازی به دستگیری وحی احساس نمی‌شود. عقل بشر در فرایند فهم همه اخلاقیات خودبنیاد است؛ در نهایت، ضمانت اجرا برای تحقق ارزش‌های اخلاقی، افزون بر عقل، وجدان و قانون خواهد بود. با قوت چندانی ندارند. در این صورت نظریه‌های مختلفی در حوزه اخلاق سکولار وجود دارد. درواقع با اینکه همه آنها در دو عنصر مذکور مشترکند؛ اما در کدام هدفی متفاوت برای انجام اخلاقیات مطرح می‌کنند.

مسئله اصلی این نوشتار، تحلیل ماهیت اخلاق از دو راه دینی و دنیایی است. پرسش‌هایی که در این چارچوب مطرح می‌شوند، عبارتند از: اخلاق در دو نظام دینی و سکولاری چگونه تعریف و تحلیل می‌شود؟ اخلاق دینی و سکولاری به لحاظ مبنا و انگیزه و رسالت، چه تفاوتی با هم دارند؟ پیامدهای پذیرش رویکردهای اخلاق دینی و سکولاری برای زندگی انسان چیستند؟ پیروی کدام‌یک از این دو نظام فکری، پیامد مثبت و کدام‌یک پیامد منفی برای زندگی انسان در پی دارند؟

در پاسخ آغازین به این پرسش‌ها می‌توان گفت که اخلاق سکولار برای بهره‌وری انسان از دنیا صورتبندی می‌شود و برای همین پای‌بندی به آن، انسان را از توجه به ابعاد دیگر حیات غافل می‌کند. اخلاق دینی با توجه به سازگاری با ابعاد دوگانه انسان، سامان‌دهی می‌شود و عمل به مصادیق آن سبب می‌شود تا انسان دنیا را با آخرت پیوند دهد و به سعادت و کمال نهایی نائل آید.

نوآوری‌های کتاب حاضر، بیشتر در تحلیل آسیب‌های اخلاق سکولار و تحلیل پیامدهای مثبت اخلاق دینی است. این نوشتار با تحلیل دقیق اخلاق سکولار بر اساس سه طریق، مطرح در این‌باره و پرهیز از کلی‌گویی و ابهام‌آفرینی، خواننده را به گونه‌ای منطقی و منظم با پیامدهای منفی اخلاق سکولار و پیامدهای مثبت اخلاق دینی، بر زندگی انسان آشنا می‌کند.

کتاب حاضر در سه بخش تدوین شده است. در بخش اول، پاره‌ای مفاهیم به خصوص اخلاق سکولار و اخلاق دینی توضیح داده شده است. بخش دوم به اخلاق سکولار و مبانی و بنیان‌های فکری آن و طرح نظریه‌های مختلفی که در این تفکر اخلاقی وجود دارد، می‌پردازد و در پایان به آسیب‌ها و خطراتی می‌پردازد که چنین تفکری برای حیات فردی و اجتماعی انسان در پی دارد. در بخش سوم نیز به تشریح اخلاق دینی، مبانی و نگرش‌های آن و پیامدهای مثبتی که برای حیات بشر به انسان می‌آورد، توجه شده است. البته کتاب حاضر در تشریح اخلاق دینی، تنها به نگاه اخلاقی شیعه و عالمان و فرهیختگان این مذهب می‌پردازد و اگر هم نگاه به دیدگاه دیگر فرق دینی اشاره کرده است، تنها به دلیل فهم بهتر تفکر اخلاقی شیعه و روشن‌شدن جنبه‌های مختلف این نوع نگاه بوده است.

هدف اصلی این نوشتار آشنایی آن دسته از خوانندگانی است که در دوره کارشناسی و کارشناسی ارشد قرار دارند و می‌خواهند با نظام‌های

اخلاقی مختلف و مبانی و اهداف آنها آشنا شوند و نوشتن کتابی با زبانی بسیار تخصصی با این هدف سازگاری ندارد. به همین دلیل، نویسندگان کتاب، از ورود به مباحث بسیار سنگین در این رشته علمی خوداری کردند و کوشیدند تا سائکله‌ای بسیار کلی اما روشن و قابل فهم با زبانی روان ارائه کنند.

www.ketab.ir